

Memnuna Hasanica

PREFIKSALNO-SUFIKSALNI OBRAZAC TVORBE GLAGOLA U NJEMAČKOM I B/H/S JEZIKU

Sažetak

*Prefiksi mogu imati višestruka značenja, no, za sufikse se to ne bi moglo kazati. Prefiks kao kategorija poznaje polisemiju, a dosadašnja literatura bilježi da sufiksi nemaju tu funkciju, ali na osnovu nekoliko navedenih primjera moglo bi se zaključiti da i sufiksi mogu imati **semantičku modifikaciju**. Kod prefiksarno-sufiksarne tvorbe derivacioni morphem čini kombinaciju od prefiksa i sufiksa – dakle diskontinuirani tvorbeni morphem –kombinatorni cirkumfiks.*

A / hrabar / -iti + kombinatorni cirkumfiks / o...bes...iti / → obeshrabriti = „postati bez volje“

N / snaga / -iti + kombinatorni cirkumfiks / o...bes...iti / → obesnažiti = „postati slab“, „ostati bez snage“

N / čast / -iti + kombinatorni cirkumfiks / o...bes...iti / → obeščastiti = „ostati bez časti“

Navedeni glagoli u smislu kategorije akcionalnosti (leksičko-semantičke) kategorije označavaju lišiti onoga ili ostati bez onoga što znači osnovna imenica ili pridjev.

Ključne riječi: akcionalnost-aktionsart, aspekt, cirkumfiks, derivacija, diminutivnost, iterativnost, kombinatorni morphem, morphem, prefiks, sufiks, perfektivnost

* * *

U tvorbi glagola u njemačkom i B/H/S jeziku osnovni načini tvorbe su: prefiksalna, sufiksalna i prefiksarno-sufiksalna tvorba. Tvorbeni morphem koji stoji ispred glagolske osnove zove se prefiks. Prefiks modificira leksičko značenje osnovne riječi, dakle, glagol ne mijenja vrstu riječi. Prefiksalna tvorba je najčešći tvorbeni način kod glagola.

Tvorbeni modeli su specifičnost svakog jezika. Upotrebom prefiksa i sufiksa stvaraju se karakteristični tipovi riječi koji nose zajedničko tvorbeno značenje. Kod sufiksarne tvorbe (pa i kod

prefiksalne) postoje tvorbeni modeli za pojedine vrste riječi: za imenice, pridjeve, glagole, npr.:

- **od imenica:** *herbst-(en)*, *tag-(en)*, *weihnacht-(en)*, *berlin-(ern)* itd.

- **od pridjeva:** *albern*

- **od glagola:** tip *liegen* > *legen*

Putem sufiksacije, kao tvorbenim procesom, u njemačkom jeziku se uglavnom tvore «imenice i pridjevi i deset puta manji broj glagola» (Wellmann 1973 : 407). U njemačkom jeziku stoji veoma mali broj sufiksa na raspolaganju za tvorbu glagola.

Zanimljivo je da sufiksi utiču na semantičku funkciju glagola vršeći njihovu modifikaciju, utičući prevashodno na kategoriju *aktionsart* (*akcionalnost*), u smislu izražavanja stepena glagolske radnje ponavljanja, umanjenja, iterativnosti, jačine njenog toka itd. Izvjestan broj autora razlikuje kod sufiksalnog tipa tvorbe glagola dva tvorbena elementa, a to su:

a) *čisti glagolski morfem (-en)*, koji učestvuje uglavnom u tvorbi glagola i kao tvorbeni morfem kod tvorbe 1. i 3. lica množine prezenta i

b) *formanti*, koji se mogu naći između sufiksa (-en) i glagolske osnove: -l-, -el-, -ig-, -ier-, -isier-.

Ondje gdje se verbalizirani morfem neposredno pojavljuje na osnovu i nema glasovne grupe (-el; -l-; -el-; -ig-, -ier-, -isier- itd.), te zbog njihovog nedostatka u fonologiji i morfologiji i označavamo kao nulti morfem Ø. To je posebno karakteristično kod glagola koji su izvedeni od imenica: *Rahmen* > *rahmen*; *Röntgen* > *röntgen*.

Kod prefiksarno-sufikslnih tvorenica kao derivacioni morfem spajanje vrši, tj. fungira kombinacija koju čine *prefiks* i *sufiks*. Dakle, riječ je o diskontinuiranom tvorbenom morfemu. Slobodni morfem biva najčešće kombinovan s nekim vezanim morfemom (*afiks*) u izvedenicu (*derivat*) – inače tipičan model tvorbe za B/H/S jezik i ništa manje za njemački jezik, posebno danas; vezani morfem podrazumijeva kategoriju, kod nas nerijetko udomaćenu kao nastavak, a sreće se i kao *sufiks*, odnosno *afiks*, bez jasne diferencijacije. Riječ je, međutim, o jednoj posve heterogenoj kategoriji koja podrazumijeva dvije različite ravni:

a) tvorbena – *afiks* (*prefiksi* i *sufiksi*) i

b) kategorijalna – flekseme (Fleischer, W. / I. Barz 1991:24).

Kategorijalna ravan implicira tvorbenu, jer ova imenuje vrstu riječi, bilo da je ona po obliku simpleks ili tvorbena konstrukcija koja kao takva ima svoja kategorijalna obilježja, markirana upravo fleksemama. Sam simpleks ili tvorbena konstrukcija služi u tom okruženju kao *osnova* ili *baza*, ili tačnije kao *korijen*. Vezani morfemi se ponašaju kao i slobodni morfemi – mogu da razlikuju polisemiju i homonimiju, dakle da imaju obilježje „strukturnosti“, ali za razliku od slobodnih, vezani morfemi ne mogu da funkcioniraju samostalno poput tvorenica, ili bar ne da se sa ovom preklapaju. Obilježje „strukturnosti“ kod vezanih morfema ili se previđa ili još uvijek nije dovoljno jasno dovedeno u vezu sa odgovarajućim slobodnim, odnosno međusobno različitim vezanim morfemima, što bi odgovaralo današnjem stanju stvari u lingvistici, posebno u derivatologiji kao njenoj poddisciplini. Vezane tvorbene morfeme (afikse) savremena derivatologija uglavnom dijeli na *prefikse* i *sufikse*, sve u zavisnosti od pozicije koju takav morfem zauzima u odnosu na bazu (simpleks ili tvorenicu).

U B/H/S jeziku prefiksno-sufiksna tvorba znatno je manje plodna od prefiksne i sufiksne. Kod navedenog tipa tvorbe sudjeluju sljedeći prefiksi i sufixi:

- prefiksi: *o-*, *po-*, *pod-*, *pre-*, *u-*;
- sufixi: *-nu(ti)*, *-je(ti)*, *-i(ti)*, *-a(ti)*.

Od navedenih sufixa, valja kazati, da je samo sufix *-i(ti)* dosta produktivan.

Pomoću sufixa *-nu(ti)* + $\emptyset$ nastaju svršeni glagoli, npr. od *tvrd* > *otvrđnuti* „postati tvrd“ *ogluhnuti*, *očvrđnuti*, *omrznuti*. Glagoli tvoreni sufixom *-je(ti)* znače – dobiti osobinu koju ima osnovna riječ, obično pridjev, rjeđe imenica. U tvorbenom procesu sudjeluju prefiksi *o-*, *ob-* i *po-*. Primjer od pridjeva kao osnovnog morfema i prefiksa *o-* te *-je(ti)* nastaju primjeri tipa: *zelen* > *ozelenjeti*, postati zelen; *sijed* > *osijedjeti*; *star* > *ostarjeti*, te od imenica: *bol* > *oboljeti*, *okorjeti* itd.

Također, u navedenom procesu tvorbe glagola učestvuju prefiksi: *o-*, *ob-*, *poo-*, *pod-*, *pre-*, *u-*, koji markiraju sljedeće tipove značenja:

- učiniti onim što znači pridjev u svojoj osnovi: *crn* > *ocrniti* „učiniti crnim“;
- postati onakvim što znači pridjev u svojoj osnovi: *čelav* > *očelaviti* „postati čelav“, *mršav* > *omršaviti* itd.

Afiksi (prefiksi i sufiksi), dakle, imaju dvojaku funkciju u odnosu na bazu ili osnovu (simpleks ili tvorenicu):

- a) *Funkciju sintaksičke transpozicije i*
- b) *Funkciju semantičke modifikacije.*

Funkcija sintaksičke transpozicije podrazumijeva promjenu vrste riječi, što je najčešći slučaj, uz istovremenu promjenu semantičke klase, što je slučaj kod sljedećih primjera u sistemu prefiksarno-sufiksne tvorbe, gdje se mogu pojaviti sljedeći derivacioni modeli:

1) **Prefiks** + tvorbena imenička osnova + **sufiks -igen**:

N / Nachricht / + cirkumfiks / be.....igen / → V benachrichtigen
N / Macht / + cirkumfiks / er.....igen / → V ermächtigen
N / Schade / + cirkumfiks / ent.....igen / → V entschädigen
N / Gewalt / + cirkumfiks / ver.....igen / → V vergewaltigen
N / Hand / + cirkumfiks / ein.....igen / → V einhändigen
N / Nacht / cirkumfiks / über.....igen / → V übernächtigen
N / Absicht / + cirkumfiks / be.....igen / → V beabsichtigen

Glagoli **be-nachricht-igen** = obavještavati **er-mächt-igen** = ; **ent-schäd-igen** = ; **ver-gewalt-igen** = ; **ein-händ-igen** = uručiti; **über-nächt-igen** = prenočiti; **be-absicht-igen** = namjeravati – dobivaju značenje osnovne leksičke korijenske jedinice sa pozitivnom konotacijom.

2) **Prefiks** + tvorbena pridjevska osnova + **sufiks -igen**:

A / schön / + cirkumfiks / be.....igen / → V beschönigen
A / unrein / + cirkumfiks / ver.....igen / → V verunreinigen

Glagoli **be-schön-igen** = uljepšati, uljepšavati; **ver-unrein-igen** = zamazati, onečistiti, isprljati dobivaju značenje osobine, svojstva pridjeva.

3) **Prefiks** + imenička osnova + **sufiks -ern**:

N / Bild / + cirkumfiks / be.....ern / → V bebildern
N / Ort / + cirkumfiks / er.....ern / → V erörtern
N / Loch / + cirkumfiks / zer.....ern / → V zerlöchern
N / Stadt / + cirkumfiks / ver.....ern / → V verstädtern
N / Volk / + cirkumfiks / ent.....ern / → V entvölkern
N / Volk / + cirkumfiks / über.....ern / → V übervölkern

Glagoli **be-bild-ern** = opremiti slikama, ilustrovati slikama; **er-ört-ern** = razmatrati, raspravljati; pretresati; **zer-löch-ern** = izbušiti, izrešetati; **ver-städt-ern** = poprimati obilježje grada; **ent-**

völk-**ern** = lišiti naroda da ne bude više naroda na određenoj teritoriji; **über**-völk-**ern** = preplaviti narodom u smislu da bude previše naroda na određenoj teritoriji, dobivaju značenje osnovne leksičke jedinice sa negativnom konotacijom. Ono što valja primijetiti je također značajno pojavljivanje fonetsko-fonološke promjene dobivanja Umlaut/preglasa/mutacije kod glagola koji imaju vokal sposoban da mutira, a to su vokali *a, u, o*.

4) Prefiks + pridjevska osnova + sufiks -ern:

P / gewiss / + cirkumfiks / ver.....ern / → V vergewissern

ver-gewiss-ern = uvjeriti se u nešto

5) Prefiks + imenička osnova + sufiks -eln:

N / Ast / + cirkumfiks / ver.....eln / → V verästeln

N / Heim / + cirkumfiks / an.....eln / → V anheimeln

ver-äst-eln = granati se; **an** + **heim-eln** = prijati, goditi, podsjećati na dom

6) Prefiks + imenička osnova + sufiks -ieren:

um-firm-ieren = preoblikovati u firmu

N / Firma / + cirkumfiks / um.....ieren / → V umfirmieren

Najfrekventniji diskontinuirani kombinatorni tvorbeni morfem jeste **be . . . -igen**.

Značenje motiviranih glagola zavisi od međusobne povezanosti prefiksa, tvorbene osnove i sufiksa. Sintaksički posmatrano, takvi glagoli mogu realizirati različitu rečeničnu strukturu, od koje je najizraženija dopuna u akuzativu.

* Viele Touristen **übervölkern** den Ort. = Mnogi turisti **preplavljaju** ovo mjesto / dolaze u ovo mjesto.

Riječ je dakle o cirkumfiks (diskontinuiranom ili kombinatornom morfemu) *über...ern* te imenici *das Volk* = *narod*. Navedeni glagol zahtijeva, sintaksički posmatrano, istu rečeničnu strukturu u oba jezika, dopunu subjekta i akuzativa. U smislu kategorije *aktionsart* podrazumijeva previše dolazaka turista. Dakle, konkretno značenje pojedinih tvorbenih elemenata navedenog glagola.

*Was **beabsichtigt** er mit dieser Äußerung? = Šta on namjerava sa ovim iskazom?

Glagol *beabsichtigen* je tvoren pomoću cirkumfiksa *be.....igen* i imeničke osnove *Absicht*.

U smislu kategorije *aktionsart* glagol *beabsichtigen* označava – imati namjeru obavljanja neke radnje.

LITERATURA

- Babić, S. (1986). Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, Zagreb, JAZU/Globus.
- Duden, (2005). Die Grammatik, Unentbehrlich für richtiges Deutsch, neu-Dudenverlag, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich.
- Duden. Das Bedeutungswörterbuch, Wortbildung und Wortschatz, (2006), Dudenverlag, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich.
- Engel / Mrazović (1986). Kontrastive Grammatik, Deutsch – Serbokroatisch, Novi Sad.
- Fleischer, Wolfgang / Barz, Irmhild (1995), Wortbildung der deutschen
- Helbig, Gerhard / Joachim Buscha (1996). Deutsche Grammatik, 17. Auflage, Leipzig–Berlin–München.
- Jahić, Dževad (1999). Školski rječnik karakteristične leksike bosanskog jezika, Zenica.
- Klein, H. G. (1974). Tempus, Aspekt, Aktionsart, Tübingen: Niemeyer.
- Wellmann, H. (1975). Deutsche Wortbildung: Typen und Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache 1. Das Verb, Düsseldorf.

ZUSAMMENFASSUNG

Präfixe können verschiedenartige Bedeutungen haben, aber für Suffixe könnte man das nicht sagen. Präfix als Wortkategorie kann Polysemie haben aber in der bisherigen Literatur konnte man das nicht finden, dass sie eine solche Funktion haben. Auf Grund der oben angeführten Beispiele könnte man zusammenfassen, dass Suffixe auch semantische Funktion haben. Bei den präfixal-suffixalen Bildungen fungiert also Derivationsmorphem eine Kombination aus Präfix und Suffix – also ein diskontinuierliches Wortbildungsmorphem.

Adj / mutig / -en + diskontinuierliches Wortbildungsmorphem / Zirkumfix / ent.....en → entmutigen

N / Ehre / -n + diskontinuierliches Wortbildungsmorphem / Zirkumfix / ent.....n → entehren

N / Kraft / -en + diskontinuierliches Wortbildungsmorphem / Zirkumfix / ent.....en → entkräften

Die oben angeführten Verben als semantische Funktion der Aktionsart bezeichnen negative Bedeutung im Sinne j-n einer Sache berauben; j-m etwas entziehen.

Schlüsselwörter: *Aktionsart, Aspekt, Zirkumfix, Derivation, diminutiv, iterativ, diskontinuierliches Wortbildungsmorphem, Morphem, Präfix, Suffix, perfektiv.*
